

Lojze Kovačič

VRNITEV

Naprej v megli, na koncu ceste, je sijala močna, bela svetloba. Tam približno je bil vhod v Tivoli. Podvzval se je, šel je hitro po debelem gramozu pred Narodnim domom, rekli bi neka docela nedoločena prikazen, ki trpi za nekakšno magnetno influenco, in ko je prišel do konca pločnika, je zagledal pred sabo v močni beli luči žarometov oder ali tribuno iz svežih desk in okrog nje delavce. Žagali in razbijali so okrog lesene konstrukcije. Nazadnje je le prišel do ljudi! To niso bili majhni, suhi, temnopolti delavci iz juga — razločil je to že od daleč — marveč široki, belopolti možje v kombinizonih na zadrge, z metri v rokah, s svinčniki za ušesi, elita fizičnih delavcev. Rdeče blago je bilo ohlapno napeto od vrha do tal čelne stene odra. Prekoračil je cesto. Dva delavca sta na robu, na belem pesku parka, žagala desko na kozi. Moralo jih je biti še nekaj zadaj in na odru, ker so glasovi prihajali od vseh strani. Oder je zavzemal ves dohod v Tivoli. Bil je dobro osvetljen — dva žarometata sta prodirala skoraj petdeset metrov skozi gosto meglo. Ni vedel, kako bo prišel na drugo stran. Nazadnje se je odločil, da bo šel ob leseni konstrukciji na levi, v njeni sencji, čez kup, pravzaprav po luknjah križem kražem nametanih desk. Lazil je previdno, da ne bi karkoli podrl. Delavci so nekaj govorili in se klicali med seboj kakor brodolomci v kaki razpoki Grenlandije. Njihovi glasovi so bili tako medli in brezzvočni, da so bili že podobni udarcem plohov po mehkih tleh. „Hej!“ Eden izmed onih se je pognal v tek po debelem nasutem pesku in dirjal je zmeraj hitreje. Ko je pogledal čez ramo, je videl tistega, kako teče — nazaj ali proti njemu ni mogel razločiti — s senco dolgo kot telegrafarica. Vsenaokrog v megli ni bilo prav nikogar, katerega bi klicali ali želeli dohiteti. Torej so hoteli . . . Naenkrat je strah eksplodiral v njem ko naboj in v naslednjem trenutku je že letel v divjem diru proti železniškemu prelazu. A tudi oni je podvojil hitrost, dirjal je kot privezan z nevidno vrvjo na njegov hrbet, da mu je pesek škropil izpod nog kakor konju. „Stani! Stani!“ je klical. O, ne bodo ga dobili, pa če vprego poženejo za njim. Luč je kot dan obelila temo — tu je bilo precej jasno — Jezus, najbrž so uperili z odra reflektor skozi meglo — in ko je bil blizu vrha in je pogledal nazaj, da bi videl nekaj drugega, kar si je zamišljal v svoji panični glavi, je videl v mlečno osvetljeni megli senčen obris, skrčen, kot brez glave. „Stani! ali pa streljam!“ je predirljivo zarjovel oni v različni ljubljanski izreki; njegov močni tulež je odsekano udaril in zadonel v hrib in med drevesa in goščavo zraven poti. O Bog, ne, ustreliti se zdaj ne da! Obstal je v hipu, kot bi se vkopal v tla. „Stao sam!“ je zavpil z zadnjim dihljajem zraka, ki ga je še imel v pljučih, kolikor se je dalo glasno, da bi onega prepričal o tem. A moral je kašljati; megla mu je šla v pljuča in krehal je ko nor, da ga je pot obtil, kot da se mu je začel jokati ves obraz. O Jezus, le v kaj se je ujel! Obstal je, s hrbtom naslonjen na nič, sredi med dvema stebroma s svetilkama, ki sta bila predaleč vsak sebi. Srce mu je skoraj raztrgalo prsi, a razumni strah mu je odbil roke od telesa, tako da se je videlo na kilometre daleč, da v njih nima nobenega orožja. V resnici ga je bilo sram, da je bežal iz strahu, in sram, ker se je razkrinkal in ustavil, kar je bilo edino pravilno. Samo, kdo je bil ta, ki se mu je približeval od spodaj po tivolski poti, črn, kakor podkupnik, ki prihaja na dan. Postava, ki mu je hitro prihajala nasproti, je bil kajpada možki. Velik, močan, s precej širokimi boki, a v neki togi vojaški držji; zgoraj se je svetil, torej blond, oblečen je bil v temno obleko in snežnobelo srajco s črno ali rdečo kravato, kot da je ravnokar prišel iz gledališča, mogoče iz Opere, ki je stala na sredi promenade. Čutil je po celem telesu, ostro kot vbode z nešteti kapilarkami, da s takimi brezhibno oblečenimi ljudmi ni dobro češenj zobati, da so nevarni, ker pripadajo ali višjemu sloju

aktivistov ali pa policiji. V roki je figura nekaj držala, mogoče v resnici pištolo, in šla je, čeprav počasi, nadvse odsekano, ali pa se je sijoči reflektor, ki je kontroliral fantovo vedenje, premikal naprej. V roki je neznani civilist imel pištolo, z luknjo uperjeno vanj, a nevarnost, ki jo je predstavljal kot zastopnik oblasti, je bila veliko večja in mračnejša, tako da je s svojo senco povsem zakrila zanikrno cev; ta je bila zgolj znamenje časti, ki jo je lahko nosil vsemu svetu na očeh. O Bog, padel je takole sredi tujine v nekaj, čemur ni poznal imena ne pomena. Ampak kdo je bila v resnici ta civilna prikazen? Ko je pesek odrožljajal za stebrom z lučjo, je neuniformirana postava obmirovala z značilno pritajenostjo saperja, ki je prilezel na svetlo iz svojega podkopa. „Stopi naprej! Kdo si? Bosanec?“ je med mrzlo soparo, ki mu je uhajala iz ust, spregovoril v čisti ljubljanski; torej je bil pristni Ljubljčan, čistokrtni predstavnik mesta. V glasu in odmevu mu je zvenela samozavest hkrati s predirljivim nastavkom poklicnega aktivista, katerega že dolgo ni slišal in je nanj že čisto pozabil, da so zdaj, ob tem rezkem, pločevinastem zvoku zabrneli vsi alarmni zvonci v njem. Stopil je naprej, v vlažno luč, ki ga je obsijala po vsej prednji strani, da se je videl za trenutek kot v spominu ali kot ga je videl oni: čokat, črn, ostrižen pred kratkim na balin, z rokami, ki so še zmeraj otrplo molele od njega ko dve poleni, paničnih oči, štrlečih uhljev, v rjavkasti, povsem avtonomni obleki, ki je visela na njem s cevjo svojega suknjiča do srede beder, in s prekratki hlačami zlomljenih kolen, ki so se oprijemale nog z golimi stopali v blatnih čevljih. S civilisti se ni znašel, pripadali so še nememu, eksotičnemu svetu; sploh ni vedel, kako naj prične govoriti z njimi, kje je tista oporna točka, s katere bi lahko startal. „Šel sem na sprehod,“ je hkrati z mrzlo paro iz ust spregovoril v čudni slovenščini; a njegov glas, pojoč in zapahnen od strahu, je bil tako šibak, da je pri onem samo podvojil sum. „A si Slovenec? Pokaž' legitimacijo!“ je rekel civilist — malomarno? — s svojim brezvočnim nastavkom v glasu. „Nimam je,“ je nerad odgovoril fant; in zgrabil ga je preplah, da nima legitimacije in da zastopniku oblasti, tej nerazločni sedanjostni prikazni pred njim, ne more ustreči. „Kako to, da je nimaš?“ je rekel civilist s takim zaprepaščenjem v glasu, kakor da bi se odprla zijavka, ki bo fanta vsak hip pogoltnila. „Danes sem prišel iz armije . . . v Ljubljano.“ Tresel se je ko šiba na vodi, do zdaj je bil brez pridržka kriv za vse nazaj, a za naprej je bilo še vse vakuum, bel prazen list. „Kdaj?“ je ponovil civilist svoj nespremenjeni fonogram. „Prekjuče . . . predčerašnjim ob šestih zvečer sem šel iz Makedonije,“ je razložil, srečen, da lahko pove resnično dejstvo tovarišu civilistu. „Pokaž' vojaško knjiž'co,“ je zahteval aktivist tiše. „Kje jo imaš?“ je vprašal naenkrat sumeče in oči, ki so v odsevu luči ves čas gledale skozi njega v temo za njim ali od tam spet nazaj vanj, so se mu zasvetile. „Tukaj v žepu.“ Hotel je z desnico seči gor k malhi, ko se je civilist zadril — sicer bolj pridušeno in mehko ko šiptarski stražarji — „Pri mir' bod'!“ da je spet obstal z olesenelo razkrečenimi rokami. Naposled se je oni zganil — bile so nekakšne nejasne navzdolžne priprave v mehkih gubah njegove obleke, preden je to storil — in se mu počasi, s pištolo narahlo povešeno ob boku, približal v luč, zroč vanj ko v političnega prevratnika, diverzanta, s svojim močno nabuhlim in otrdelim obrazom, kakor da boluje za slonavico; ne povsem od blizu, kot da mora zatipati gnusobo, mu je jezno in hitro segel pod reverje s svojo močno, belo, mehko roko civilista, med porozni suknjič in tanko srajco, ter mu gladko izribaril rdečo vojaško knjižico, v kateri sta tičala tudi karton in vozna karta. Obrnil se je proti luči in začel pregledovati dokumente in sicer tako, da je izmenoma potiskal katon, vozovnico in knjižico pod brado. Zdaj je

fant imel priložnost, da si ga ogleda — otekla glava velikega, močnega civilista je imela kratko ostrizene blond lase, blede, nekam razvlečene oči in majhne, polne ustnice; mož je stal z lahno prekrižanimi nogami v ozkih hlačah svojega kamgarnastega oblačila, da so se videle nenavadno težka bedra, podobna malodane človeškemu trupom. Nekje ga je že videl, bog pomagaj! To je bilo zmeraj tako v majhnem kraju. Potem se je spomnil: bil je važen mladinski organizator ali kurir, spremiljevalec enega izmed glavnih partizanskih komandantov; njegovo fotografijo je videl nekoč v nekem spominskem almanahu, v koledarju OF ali kje. A kaj je pravzaprav on zagrešil, se je spraševal. Dirjal je, bežal, pokazal je pete kot kak preklet saboter. To je. Znova je lahko videl, kako važna je forma, oblika, zunanja površina. Civilist je vtaknil listine v svoj suknjič — kar izginile so v kamgarnu. „Pojdi malo z mano,“ je rekel s pretiranim mirom in mu pomahal izpred cementnega stebra naprej. Tresel se je ko naelektriziran, a iz izkušnje je vedel, da mora hoditi pred stražarjem hudo mirno — čeprav ni mogel drugače, kot da se je opotekal kakor kaka karikatura — in da ne sme napraviti niti enega trapastega giba. Kar na lepem je zdrknil spet v obliko obsojenca kot v kak pretesen sod, ne da bi vsaj malo vedel, kako se bo spet lahko izvlekel iz njega. Mahoma mu je bilo jasno, kakšna nedosegljiva blaženost je bilo tisto malo prej, preden je prišel do odra in je postopal naokrog svoboden in prost ko ptič. Pesek je rožljal pod nogami, svetilke — cementni stebri s kvadri podstavkov in melonami luči — so se korakoma pomikale mimo, mož je stopal za njim, samo tulil ni. Šla sta čez progo s polomljenimi rampami in se približevala odru z reflektorji. Le kako se bo izvlekel iz vsega tega? Samo nekaj trenutkov je bil prost, ravno toliko, da je zavohal, kako je, če se svoboden, brez uniforme potikaš po Ljubljani, in že — capcaracap! V hipu so se spet vse luči pogasile. Ko sta prišla do kupa desk pod tribuno, je njegov stražar začel nekaj potihogovorit z drugim civilistom, ki je prišel izpred žarometa, tudi v temnomodri kamgarn obleki, beli srajci, rdeči kravati in ogrnjen v usnjen plašč. Fant je stal v mirni držji, neopazni skromnosti, kot se spodobi za ujetnika. Delavci iznad desk zgoraj na tribuni so se sami zravnali in ga pogledali skozi rosečo svetlobo, ne da bi kateri od njih zavpil nanj, še rekel mu ni nobeden nič, kar ga je začudilo, ker je to pričakoval. Narobe, gledali so ga celo tako, kot da ne vidijo, kot da nimajo oči ali ga ne marajo videti. Nekdanji organizator je vrgel čez ramo dolg, rjav plašč iz usnja, ki ga je napravil bolj vojaškega, in si posadil na glavo širok, rjav klobuk. „Ajd,“ mu je rekel šepetaje in z očmi brez smeha — to tiho govorjenje je bilo nekaj novega, podobno spletki, da je kar trznil od presenečenja. Odpeljal ga je ob strani, po travi okrog Trubarjevega spomenika in čez cesto. Tole je bilo v resnici kot nepričakovan udarec s krampom čez pleča, da so se mu noge zapletale in je mislil, da bo vsak čas utonil v cesto. Tako blizu, na dosegu rok je že bilo vse, zdaj pa je spet vse odfrlelo, ker se je pregrešil proti stvari. Nekaj kakor strune se je oglašalo v njem — s tankimi, visokimi, pa spet globokimi, toplimi, kravjimi glasovi; moral je tiskati ustnice, da njegov stražar ne bi slišal te nenavadne muzike. Spet ni videl ne čutil svojega telesa; samo nek črn valjar je bil, ki je šel iz odprte teme in megle sredi ceste proti njemu, podivjan kos noči, ki je bedel in jo nadziral. Drevesa na oni strani ceste so stala pri ograji. Ljudje so spali. Mogoče bi lahko zbežal? Ampak ko hrib nabuhli stražar, oblečen v kamgarn in dolgi, kožnati plašč z neznanško širokimi reverji in zvonkljajočimi šnalami na pasu, tih in skoraj dostojen kot kak liriki, je hodil prav ob tisti strani, kjer je imel možnost za pobeg. Zraven tega je imel v žepu pištolo 9,5 in njegove dokumente. Sicer pa, čemu bi jo

popihal? Civilist je bil Slovenec in njega je armija zares izpustila domov, ne pa v kako drugo enoto; kaj če bi mu vse to povedal, a to misel je brž opustil. Stražar ga je peljal po najsvetlejših predelih ulic, kjer je bila megla presijana od mesečine ali cestnih luči; v temi je čisto izginil zraven njega, slišal je samo njegove noge, šnalo ali škripanje svinjske kože. Bil je prav tako tih, kot je bil njegov glas hermetično zaprt. Zavila sta okrog masivnega vogala in peščenjaka v stransko ulico in šla mimo javne zgradbe z visokimi, debelimi mračnozelenimi stebri, ki so segali od ceste do strehe; tema za stebri, med njimi in steklenimi vrati je bila kakor zatohla votlina javnega pisarja. Civilist mu kajpada ni rekel ničesar. Ali bi se moral mogoče razgovarjati z njim? Ni vedel, kakšne so navade zunaj vojske, saj so bili civilisti zanj še povsem neoprijemljive in nedotakljive osebe. Na drugi strani ulice je stala hiša s fasado, posejano z belimi in temnimi svetlikajočimi se kockami. Kakor razobešena velikanska žabja koža! Hitro je odmaknil glavo. Bogvari, da bi stražar uganil njegovo misel, imel bi ga na mestu za dekadenta. Ko sta krenila z uličnega vogala povprek čez cesto, je s strahom spoznal, da ga pelje proti ogromni beli kocki Slavije. To je bil Center, Institucija, Matica. Množica majhnih, trdnih, nevidnih likov groze je v hipu zaplavala po zraku okrog bele palače. Sunil je s komolci nazaj, kakor da je v zanki; mož je stopil tesno k njemu in skozi meglo je zaduhal slaboten vonj po dobri kolonjski vodi ali parfumu izpod njegovih zaslecev. Konec je, ga je obšlo, spet ga bodo porinili iz svežega zraka v smrdljivo luknjo. Cape različnih slik, rok in oči, linij in barv, ki niso spominjale na nič, so se bliskoma prikazovale pred njim, se dvigale in naglo izginjale, kakor da se motajo s hitro vrtečega vretena neke v višini njegovega golta. Iz izkušnje je vedel, da mora to, če le mogoče, zaustaviti, preden se bodo začele odvijati globlje plasti — moral bi teči, teči, teči, da bi minilo. A to ni bilo mogoče. Ko sta prišla do vogla palače, je moral — civilist ga je kar odsunil tja s pragom svojih ramen — hoditi znotraj, ob črnem, blešččem, vlažnem marmorju, ki je obdajal steklene ploskve treh praznih, prašnih izložb. Šla sta mimo širokega, težkega, črnega službenega avtomobila s sivobelimi gumami, sijoče vitrine z brušenimi šipami, nizke, vse v kromu in niklju. Iz teme, ki je bila nagubana od cunjaste megle, je stopil miličnik z mašinko preko prsi. Ko je zagledal v usnjeni plašč oblečenega civilista s fantom, pri luči, ki je sijala nad visokimi marmornatimi vrati, ga je pozdravil s posebnim rodovnim vzgibom glave. To je bil specialen sloj ljudi, ki se je na hitro sporazumeval med sabo. To je bila poštena javna ustanova, ki je pazila, da ne bi nihče karkoli storil proti državi. Miličnik in civilist sta šla drug proti drugemu — z gibom glave sta mu oba nakazala, da mora iti stat med marmornate podboje. Potem sta ga pognala noter v vežo — kjer sta vladala v primeri z mrazom in meglo zunaj tak mir in samostojnost kakor v kakem gradu — iz katere je nekaj stopnic peljalo v visoko pritličje. Bilo je tako lepo, da ga je skoraj oslepilo; v resnici se je počutil neprijetno ko premražen cucek, ki so ga pribezali s ceste v toplo meščansko sobo. Ob strani mu je strah zaznal luč. Na ploščadi je stala steklena kabina, v kateri je sedel civilist, nenavaden v svoji umazanosisvi obleki sredi vsega tega razkošja. Zraven kabine je gorela celo rdeče razžarjena električna pečka. Miličnik ga je s trebuhom, nabrekli in smešnih gumbov in patetičnega opasača s stekleno petokrako, zrinil v kot med zid in vratnice nihajnih vrat, a bivši kurir je kakor ilegalec na lepem izginil s stopnic z mehko preprogo. Mižal je zaradi ostrih luči, v prvi vrsti pa zato, ker se je znašel sredi tega nenavadnega okolja, ki je bilo kar prežeto z njegovo krivdo; ta je bila vsepovsod, na levi in na desni, pred njim in za njim, kamorkoli se je obrnil, da bi jo pozabil, jo je lahko spet našel, kakor

bolnik v postelji svojo neizpremenljivo bolezen; ta prostor enostavno ni dovoljeval nič drugega kakor krivdo. Potem je z voljo zaprl oči, da bi lahko spremljal svoj konec, svoje tako imenovano drsenje v prepad, vendar se je držal dovolj skrčeno, da bi zavzel čim manj prostora in se ne bi dotikal negibnih ramen miličnika zraven sebe. A vsa ta elegantna lepotija v mirni električni luči – visoki strop s štukaturami, gladke stene iz kristalastega kamna, čez katerega je bil razlit velik madež svežega beleža, stopnice iz belega marmorja, pokrite z rdečo žametno preprogo, ki so jo držale bleščeče šibke iz medi, da ne bi polzela, zelena ura s selenitnimi bleski – je bolj plavala pred njim kakor stala. Tudi topli zrak centralne kurjave mu je bolj obvijal obraz in ramena kakor grel. Ko je nehote pomaknil glavo naprej, proti pečici na vrhu stopnic, pa je bil občutek toplote, ki se je srečala z njegovim obrazom, tako imeniten, pekoč in suh, da ga je takoj spet umaknil in se znova sklonil naprej, čisto počasi in z veliko pazljivostjo. Takih priložnosti res ni imel veliko in ni si mogel privoščiti, da bi jih sprejel ravnodušno. Ampak drugi nagib je bil veliko razočaranje. Tako je ostal v kotu pri miru in se razgledoval okrog sebe. Miličnik – močan, belorumenih rdečkastih las, trepalnic in obrvi na rdečem obrazu – ga je zrl prebodeno, pazljivo, včasih pa spet ravnodušno kot kak dolgočasen film. Zanj je postajal manjši od makovega zrna. To pa ni bilo nič čudnega: v ostri luči se je videla fantova obleka, docela patinirana od umazanije, pa zgrbančene hlače, ki so delovale ko odčepnik za plutovinasti zamašek, in krajec suknjiča, ki se mu je zavihal zadaj kot nekakšen start, namig za pobeg; zraven tega je fant tako krožil oči, bronhialno sopel in na glas požiral slino od strahu, čeprav mu je ostal na gobcu slej ko prej še isti odreveneli, trapasti izraz veselja od takrat, ko je skočil z vlaka. Kaj bodo zdaj storili z njim? Ga bodo odgnali dol, v klet? Saj pravzaprav ni ničesar . . . O, Bog! Mahoma se je skesal, da ni ostal v vojski. Tam ga vsaj ne bi več zapirali in toliko spraševali. Blond civilist je nemo govoril v telefon za stekleno steno kabine zgoraj, skrbno prebirajoč podatke iz njegovih dokumentov, ki jih je držal pred seboj, da se mu ni videlo v obraz – bogve kdo je bil na drugi strani žice – medtem ko je majhni vratar v nerodni preveliki umazanovski obleki z značko ZB v gumbnici stal v pozoru in z ostrimi pikami v očeh – ki so kdaj pa kdaj živčno trznile, kar je bilo najbrž posledica vojne in za kar bo fant lahko še krepko plačal – gledal suho in mrzlo v aretiranca kot v hudega prekucuha. Vse je bilo tiše kot doli v O. ali na jugu, ampak v tej mehki tišini bo lahko prav tako, če ne še popolneje, zdrsnil navzdol, izginil s površja. Mahoma je nekdanji partizanski kurir le končal svoj razgovor v kabini in odložil črno slušalko na vilice. Zdaj! Zdaj bo kar bo! Hotel je videti njegov zabuhli obraz, ampak civilist v usnju je stopil iz kabine in obstal zgoraj na ploščadi, zapisujoč si nekaj iz njegovih listin. Na nogah je imel majhne, nizke, črne semiš čevlje, ki so učinkovali še manjši spricho njegove ogromne postave in težkega plašča. Pogledal je v fanta s svojimi bledimi, žgočimi očmi, v katerih je bil nek poseben mrzel preblisk spomina, čelna žila se mu je napela, kot da vleče težko cizo. Fantu se je med tresenjem in grmenjem nekega neslišnega podzemeljskega potresa v trenutku zazdelo, da ga je spoznal, mogoče z ulice, iz kakega doživljaja, ali – kar je bilo še veliko hujše – po nekih skrivnih kanalih, nekem podtalnem zemljevidu . . . To je bila prednost in slabost malega naroda – spoznali so te s ceste in niso vedeli, kam bi te vtaknili, ali pa so te preprosto zasovražili. To je bil element tega mesta, pravzaprav celo pokrajine, ki je odbijal njene lastne prebivalce, saj preprosto niso vedeli, kako naj se obnašajo. „Kje stanuješ?“ je vprašal civilist z nenavadnim zanimanjem v glas, kakor da bo fant

zdej zdaj izdihnili ali odleteli stran. To je bilo tisto. Ne bi mogel odgovoriti. Nikjer, mogoče v temle mestu, najbrž v kateri izmed hiš — a tako bi bilo seveda nevarno povedati. V trenutku bi zasumili v njem diverzanta, ki se potika in skriva za plotovi v črni ljubljanski noči. „V internatu,“ se je zlagal in povedal naslov. „No, v redu ... lahko greš,“ je rekel civilist počasi in s težavo, skoraj astmatično, kakor da bi moral fanta — ki se je spotikal omamljen po stopnicah gor, ne da bi pri tem pazil, ali z blatnimi čevlji maže preprogo ali samo kamen — izstrgati iz sebe kot svoj lasten organ ali negativen del svojih misli. Najraje bi ga zaprl, najraje ga ne bi izpustil iz te lepe, osvetljene veže, kjer je bil dobro nadzorovan, iz hiše ven v noč, kjer se bo ta bacilonosec zlahka izgubil v megli in med množico drugih ljudi. Položil mu je knjižico, nato karton in karto na dlan, vse troje hudo nerad, in ga nad temi papirji ostro gledal v oči — s pogledom pogreznjen v t i s t o ... kakor lovec, da bi v temni in skaljeni vodi našel nekakšen odsev fantovega pravega obraza od prej. A nobeden od načinov govoric, v katerih so mislili in govorili — ne praktično-živiljenjski, ne politični, ne jezik teorije, vere, morale — niso bili sposobni, da bi se prikopali k podzemeljskim prostorom, kjer minujejo čudne reči ... pošasti ... nedolžen greh ... usmrčeno življenje ... živa smrt. In nobena reč, ki so jo gledali na površini — ne avtomobili, hiše, obleke, funkcije, banketi — ni mogla otopeni osti tem stvarim, ki delajo iz dneva noč. A važno je bilo samo površje. Nič ni bilo pozabljeno; to je fant skorajda materialno čutil iz ostrega pogleda nemih, nepremičnih, bledih zenic, ki so gledale vse ljudi brez pridržka samo skozi stekelca lastnih človeških slabosti. Nemogoče je bilo samega sebe iz nekega še tako kratkega časa zakopati, razpršiti v nič. Kar si bil nekoč, takega so te ali te bodo ohranili v zavesti — pa čeprav bi prišli drugi časi in bi zavladal na svetu sam kralj Ezekija iz sv. pisma — in skozi to zavest se bodo spominjali drug drugega do konca življenja. A zdaj je bil fant kar nekoliko nor od sreče, da so ga slednjič spustili. Oboroženi miličnik je s širokim hrbtom, prav tako nerad, kot ga je odslovil civilist, zdrsnil od temnih nihajnih vrat v mahagonijevih vratnicah; bilo je, kot da bi se razmaknila dvodelna zavesa, ki se zatika. Držeč dokumente v rokah kot igralne karte v obliki pahljače, da so plahutali, je pod njenimi pozornimi očmi nerodno odrinil najprej z ramo in nato še s čelom visoka, lepa vrata in nekako postrani, plosko zdrsnil skozi nje v predverje, v meglo, na široki, mokri pločnik. (Spet nekaj, to je še ena drža, ki in ljudje vzbujajo nezaupanje in skrajno zaničevanje — namesto da bi fant skrbno spravlil listine v žep, se zahvalil domačinom z rahlim naklonom, jim voščil lahko noč in artikulirano zapustil hišo.) Stekel je čez cesto proti nebotičnikovemu zidu, tekel je nekako šepavo, kot da ima eno nogo kruljavo. Šele ko se je zamaknil za vogal nebotičnika, ga je nehal boleti križ.

Ko je v lahnem teku kradoma pretekel nekaj desetih metrov — hotel je imeti čim več velikih hiš med sabo in palačo Slavije, ki je kot ogromen bel duh sijala skozi meglo — je začel korakati počasneje. Noge so mu kljub gosti megli odmevale po cesti. Ti so mu podkurili podplate, to pa! In prav je bilo tako. Naj drekač le čuti pristni strah v črevih. Svet ni tako enostaven, kot si je zamišljal s svojo želatino v glavi. Na njem bo zmeraj kaka stvar, ki skrbi za red in te ima na povodcu. Bil je nervozen: zdaj so vrgli oči nanj, zapisali so ga, toliko reči, podatkov, karakteristik in tako naprej se bo pričelo okrog njega stikati in po koščkih sestavljati v celoto. Bil je zaznamovan, spet se bo odprl motni začetek

njegovega dna. Nikoli ga ne bodo vzeli nikamor, na nobeno delo, izključili ga bodo, odrinili, izločili. Bil je tih. Imel je spet strašen občutek, da stoji tik na konici skakalne deske. A na vse skupaj se bo požvižgal. Ko se je znašel sredi Šelenburgove ulice, ki jo je dobro poznal iz otroških let, med z deskami zabitimi ali z opeko zazidanimi starimi, potemnelimi izložbenimi okni izpred vojne — za odtrganimi plankami se je tu pa tam videl lesen izžlebljen stebriček okenskega okvira, popleskan v stari zelenkasto modri barvi sliv — se je počutil malo bolje. Obstal je pod karbidovko, pri hiši, vsej v zidarskih odrih, ki so nekako dramatično povečevali njene mere. Pogledal je napeto nazaj, v meglo, če se bo iz nje prikazal kdo, ki mu sledi.

Ampak v Zvezdi, med tankimi drevesi, so v luči žarometov spet nekaj gradili — postavljali so spet nekakšen oder ali tribuno. Narava je hotela drugače, a očitni nesmisel je terjal, da je stopal kar se da zravnano in kolikor je le bilo mogoče podobno normalni hoji zapoznelega meščana, čeprav ni vedel, kako naj naredi, da bi učinkoval od daleč, v njihovih očeh tamle iz parka, čimbolj ko naravna telesna plastika; bilo je huje, kot če bi moral nastopati na gledališkem odru. Med številnimi nizkimi okni bivše Nove založbe, kjer sta samo dve metali luč v meglo, je gledal v enem od obeh izložb Muzikalije z velikim violinskim ključem iz lepenke in v drugem, zraven globokih vhodnih vrat, razpostavljene zbrane knjige marksistične literature, Cankarjevega Hlapca Jerneja, Prešernovo Zdravljico v ovalnem baročnem okviru, Levstikovega Martina Krpana z zlato obrezo sredi med partijsko zastavo, rdečimi nageljni in parolami. Ko je obhodil majhna izložbena okna, ki so podobna potemnelim steklenim zabojem molela proti pločniku, se je znašel na odprtem, pod stopnicami z balustrado in ogromnimi, debelimi stebri sivobe nunske cerkve; s svojo obliko ga je spominjala na velike korne orgle iz kamna. Cerkev se je vzdigovala navzgor, v meglo, stisnjena med dve manjši, ozki hiši, ki sta štrleli na trg. Bil je pod kolosom ko lahka senca. Kaj si je cerkev zamišljala s svojim ogromnim, brezizraznim obličjem, se ni dalo razvozljati. Velike kamnite plošče Kongresnega trga so se svetile pod meglo, ko se je ozrl. Tam na sredi je postavala črna figura — miličnik v ogromnih rokavicah.

Hitro je nadaljeval pot v Gradišče, megla je tod postajala gostejša, podobna ogromnim ledenim krošnjam — oziral se je od časa do časa nazaj, ni ga več zeblo, ker ga je tresla nekaka nezdrava vročica, tako da se mu je srajca lepila na prsi. Šel je navzdol po široki cesti, med obema visokima skladoma črnosivih hiš z vtisnjenimi okni v vdolbinah, kot med dvema neizmerno velikima, zelenkasto-temačnima vagonoma, z elektirčnimi žicami nad sredino ceste, na katerih so se tresle črne spajke. Megla mu je grbančila čelo in mu stiskala nos v mehko kepo. Čimdalj bo šel iz centra, je vedel, tem lažje se bo lahko skrtil in tem prej bo našel kakršnokoli nočišče.

Objavljeni tekst je odlomek iz drugega dela knjige „Sporočila v spanju — Resničnost“, ki izide v začetku tega leta. Odlomek opisuje vrnitev političnega kaznjenca, ki je svojo kazen prebil na jugu države, v Ljubljano. Tu nima nikogar od svojih, ne strehe, ne dela, je docela človek z roba. Čas dogajanja: konec novembra 1950.